

# Een bevlogen idealist

Johannes Esser

## Inhoud

Johannes Esser – Bevlogen idealist (zaal 2).....	2
Johannes Esser – Bevlogen idealist (zaal 6).....	3
Een eenzaam kind .....	3
Foto: gezin Esser.....	3
Schaakkampioen .....	4
Foto: Jan achter schaakbord in Venezuela.....	4
Vriend en ontdekker van kunstenaars.....	4
Foto: Mondriaan in zijn atelier.....	4
Pionier van de plastische chirurgie .....	5
Foto: Jan omringd door soldaten/patiënten in Berlijn.....	5
Johannes Esser – Bevlogen idealist (zaal 7).....	5
Kasteelheer.....	5
Foto: verkleedpartij bij kasteel .....	6
Afwezige echtgenoot en vader.....	6
Bevlogen idealist.....	6
Foto: Jan op Grieks eiland.....	7
Ondernemer.....	7
Foto: Jan en Maarten.....	7

## **Johannes Esser – Bevlogen idealist (zaal 2)**

In 2022 verwierf het Mondriaanhuis negen vroege werken van Piet Mondriaan uit de voormalige kunstcollectie van Johannes (Jan) Esser. Deze Esser was niet alleen kunstverzamelaar, maar ook huisarts, plastisch chirurg met idealen, ondernemer én Nederlands schaakkampioen. Met de expositie **Johannes Esser – Bevlogen idealist** werpt het Mondriaanhuis licht op het turbulente en veelzijdige leven van een gedreven kunstverzamelaar.

In een periode van amper zeven jaar bracht Johannes Fredericus Samuel Esser (1877-1946) een indrukwekkende kunstcollectie bij elkaar. Zijn verzameling van tekeningen, aquarellen, olieverfschetsen en -schilderijen bestond op zijn hoogtepunt uit meer dan 800 werken. De destijds jonge huisarts verzamelde werk van o.a. George Hendrik Breitner, Jan Sluijters, Leo Gestel en Piet Mondriaan. Van Mondriaan had Esser maar liefst 10% van de nu bekende werken in bezit. De verzamelaar kocht zijn kunst meestal direct van de kunstenaars. Hij bezocht de schilders in hun ateliers of ontmoette hen bij kunstenaarsvereniging Arti et Amicitiae. Ook organiseerde Esser samenkomsten met kunstenaars in het souterrain van zijn woning aan de Willemsparkweg in Amsterdam. In november 1919 besloot Jan Esser alweer een flink deel (156 werken) van zijn collectie te laten veilen. Eén van de kopers was verzamelaar Helene Kröller-Müller. Zij ging met maar liefst 41 werken naar huis.

## **Johannes Esser – Bevlogen idealist (zaal 6)**

In 2022 verwierf het Mondriaanhuis negen vroege werken van Piet Mondriaan uit de voormalige kunstcollectie van Johannes (Jan) Esser. Deze jonge arts bracht aan het begin van de vorige eeuw in korte tijd een indrukwekkende kunstcollectie bij elkaar.

Esser was een getalenteerde en bevlogen persoonlijkheid. Hij was grondlegger van de plastisch chirurgie, speelde op hoog niveau schaak en wist diverse regeringsleiders en topwetenschappers te winnen voor zijn idee van een chirurgische vrijstaat: een plek waar oorlogsslachtoffers in rust konden worden behandeld, ongeacht hun afkomst en overtuiging.

Ondanks zijn opmerkelijk leven en prestaties, is Jan Esser tegenwoordig bij het grote publiek nauwelijks bekend. Deze tentoonstelling werpt meer licht op hem, op zijn idealisme, zijn rol als verzamelaar, arts, vader, ondernemer en eigenaar van een kasteel.

### **Een eenzaam kind**

Johannes (Jan) Esser wordt in 1877 in Leiden geboren als zoon van Jan Esser senior en Jannetje Esser-Boekee. De jonge Esser is veertien wanneer binnen een half jaar zowel zijn vader als zijn grootvader overlijden. Beiden vervulden een belangrijke voorbeeldfunctie voor hem.

Esser schrijft later in zijn memoires dat hij aan zijn vader zijn creativiteit, eigenzinnigheid en liefde voor kunst heeft te danken. Zijn wilskracht schrijft hij toe aan zijn grootvader, die hem tevens leerde om zuinig te zijn met tijd, geld en talent.

Moeder Jannetje raakt na de dood van haar man in een depressie en wordt opgenomen in een instelling. Jan en zijn zus Betsy komen in een pleeggezin terecht. In deze periode heeft de jongen het moeilijk op school. Hij voelt zich niet op zijn plaats, presteert slecht en wordt geregeld gepest door klasgenoten. Gelukkig vindt hij een uitweg: het schaken. Daar blijkt hij heel goed in.

### **Foto: gezin Esser**

Bijschrift: Het gezin Esser in 1890. Met vader Esser, moeder Jannetje Esser-Boekee, zus Betsy met pop en de jonge Jan Esser op zijn vélôcipède.

## **Schaakkampioen**

In het pleeggezin leert Jan Esser buurman Leen Spruyt kennen. Deze melkhandelaar brengt hem de beginselen van het schaken bij. Al snel blijkt de jongen een talent en gaat hij mee naar de schaakclub. Jan wint zo vaak dat de kranten er lovend over schrijven. Dit is goed voor zijn zelfvertrouwen. 'Mijn energie, wilskracht en volharding werden erdoor gestimuleerd en vijandschap en pech konden me niet meer raken. Ik raakte vervuld van optimisme en levenslust en de zekerheid dat ik steeds meer zou kunnen en successen behalen,' schrijft hij jaren later.

Schaken blijft tijdens zijn studie en ook daarna een grote hobby van Jan. Anders dan andere wedstrijdschakers bestudeert hij nauwelijks partijen van schaakgrootmeesters. 'Ondervinding is de beste leermeester,' vindt hij. Zijn scherpe inzicht en tactisch denken brengen hem steeds verder. In 1913 wint Esser het Nederlands kampioenschap schaken en kroont zich tot de beste van het land.

### **Foto: Jan achter schaakbord in Venezuela**

Bijschrift: Jan Esser als schakende scheepsarts in Venezuela, 1904

## **Vriend en ontdekker van kunstenaars**

Veel van de kunst die Jan Esser in de jaren 1906-1912 verwerft, koopt hij rechtstreeks van de makers. Esser is in die tijd huisarts en vriend van George Hendrik Breitner, die dan al een bekende schilder is. Via Breitner komt hij in contact met jonge honden als Jan Sluijters, Leo Gestel en Piet Mondriaan. Esser ontmoet de nieuwe generatie kunstenaars tijdens bijeenkomsten die hij wekelijks organiseert in het souterrain van zijn woning aan de Willemsparkweg in Amsterdam of bij kunstenaarsvereniging Arte et Amicitiae. Regelmatig brengt hij bezoeken aan hun ateliers waar hij schilderijen aankoopt, waarvan de verf bij wijze van spreken nog nat is. Soms verwerft hij kunst als betaalmiddel voor verleende medische hulp. Jan Esser heeft een voorliefde voor het verkennende en de vaak meer gedurfde manier van uitbeelden van de tekening en de schets. Dit zie je ook terug in de collectie die hij heeft opgebouwd.

### **Foto: Mondriaan in zijn atelier**

Bijschrift: Piet Mondriaan in zijn atelierwoning Sarphatistraat 42, 1908

## **Pionier van de plastische chirurgie**

Na zijn artsenstudie werkt Jan Esser eerst als scheepsarts en vervolgens als huisarts in Amsterdam. Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914, wil hij zich als oorlogschirurg aansluiten bij de Britten en de Fransen, maar zij wijzen zijn aanbod af. Esser wijkt daarom uit naar Duitsland en werkt achtereenvolgens in Berlijn, Boedapest en Wenen als chirurg aan de Duitse en Oostenrijks-Hongaarse zijde. Hij behandelt duizenden gewonde soldaten, vaak met afschuwelijke gezichtsverwondingen, die zij hebben opgelopen in de loopgravenoorlog. Door deze intensieve praktijkervaring ontwikkelt Esser razendsnel nieuwe operatietechnieken en groeit uit tot een van de grondleggers van de plastische en reconstructieve chirurgie. Hij wordt vooral bekend door zijn vernieuwende gebruik van huidtransplantaties en diverse andere technieken die de basis leggen voor moderne gezichtsreconstructie. Esser heeft meer dan 100 waardevolle publicaties over plastische chirurgie nagelaten. Ook heeft hij speciale instrumenten bedacht, waaronder de “Esser tang,” die vandaag de dag nog steeds wordt gebruikt.

Na zijn artsenstudie werkt Jan Esser eerst als scheepsarts en vervolgens als huisarts in Amsterdam. Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914, wil hij zich als oorlogschirurg aansluiten bij de Britten en de Fransen, maar zij wijzen zijn aanbod af. Esser wijkt daarom uit naar Duitsland en werkt achtereenvolgens in Berlijn, Boedapest en Wenen als chirurg aan de Duitse en Oostenrijks-Hongaarse zijde. Hij behandelt duizenden gewonde soldaten, vaak met afschuwelijke gezichtsverwondingen, die zij hebben opgelopen in de loopgravenoorlog. Door deze intensieve praktijkervaring ontwikkelt Esser razendsnel nieuwe operatietechnieken en groeit uit tot een van de grondleggers van de plastische en reconstructieve chirurgie. Hij wordt vooral bekend door zijn vernieuwende gebruik van huidtransplantaties en diverse andere technieken die de basis leggen voor moderne gezichtsreconstructie. Esser heeft meer dan 100 waardevolle publicaties over plastische chirurgie nagelaten. Ook heeft hij speciale instrumenten bedacht, waaronder de “Esser tang,” die vandaag de dag nog steeds wordt gebruikt.

### **Foto: Jan omringd door soldaten/patiënten in Berlijn**

Bijschrift: Jan Esser (met bolhoed) tussen zijn patiënten in Berlijn, 1918

## **Johannes Esser – Bevlogen idealist (zaal 7)**

### **Kasteelheer**

Na het verlies van zijn eerste vrouw Olga, vestigt Esser zich begin 1927 met zijn kinderen Maarten, Carla en Eli in een kasteel in het Franse dorp Faye-la-Vineuse. Het kasteel, gelegen op een heuvel, heet La Grillère.

Esser laat het kasteel volledig restaureren en richt het in als een totaalkunstwerk: met antieke meubels, muurschilderingen en schilderijen van oude meesters. Overal in het huis is kunst zichtbaar.

La Grillère is niet alleen een woonhuis, maar wordt soms ook omgetoverd in een toneel. In Middeleeuwse sfeer organiseert Esser verkleedfeesten en tableaux vivants, waarin zijn kinderen zich echte kasteelbewoners wanen.

Wanneer Esser in 1928 met Aleida de Koning trouwt, geeft hij haar als huwelijkscadeau een tweede kasteel: La Roquereyne.

### **Foto: verkleedpartij bij kasteel**

Bijschrift: Verkleedfeest met familie en vrienden op kasteel La Grillère, 1930

### **Afwezige echtgenoot en vader**

In 1911 ontmoet Jan Esser de jonge Olga Hazelhoff Roelzema wanneer hij haar behandelt in zijn huisartsenpraktijk. Later kruisen hun paden opnieuw in Londen, tijdens een schaaktoernooi. Ze worden verliefd, Olga vraagt hem ten huwelijk en in 1912 trouwen ze. Samen krijgen ze drie kinderen: Eli (1913), Maarten (1918) en Carla (1920).

Wanneer Olga in 1924 ongeneeslijk ziek wordt en overlijdt, laat Esser zijn vaderrol vrijwel volledig varen. In plaats van het gezin bijeen te houden, plaatst hij zijn kinderen verspreid bij familie en bekenden door Europa. Jan zelf blijft reizen, ondernemen en zijn idealen najagen. Pas met kerst in 1925 herenigt het gezin in Straatsburg.

In 1928, na een blindedarmoperatie in Leiden, ontmoet Esser verpleegster Aleida de Koning. Ze trouwen een jaar later in Frankrijk; als huwelijksgeschenk geeft hij haar een kasteel. Hun drie dochters Boudewina (1933), Annie (1935) en Olga (1936), groeien net als Essers eerste gezin grotendeels op in afwezigheid van hun vader, die te druk is met het realiseren van zijn idealen.

### **Bevlogen idealist**

Door zijn werk met verminkte oorlogsslachtoffers bedenkt Jan Esser een groots plan: een onafhankelijke chirurgische vrijstaat.

In deze vrijstaat zullen mensen met aangeboren afwijkingen en verminkingen door ziekte- of oorlog, geopereerd en gerevalideerd worden. Esser wil er tevens een universiteit inrichten waar artsen zich kunnen specialiseren in de plastisch chirurgie.

Om zijn ideaal te verwezenlijken, reist de bevlogen arts door heel Europa en weet hij contact te leggen met talloze hoogwaardigheidsbekleders, wetenschappers en wereldleiders. Hij zoekt steun bij koningin Wilhelmina, Einstein, Mussolini, Pavlov, Marconi en vele anderen.

Zijn droom is bijna binnen handbereik, wanneer de Griekse regering hem het eiland Kyra Panagia aanbiedt. Maar wanneer dictator Metaxas eist dat er permanent twee Griekse agenten op het eiland aanwezig moeten zijn, trekt Esser zich terug. Hij wil volledige onafhankelijkheid – en anders niet.

Het instituut komt nooit tot stand, maar zijn visie blijft een vooruitstrevend voorbeeld van medisch idealisme en humanitaire ambitie.

### **Foto: Jan op Grieks eiland**

Bijschrift: Jan (midden) op het Griekse eiland Kyra Panagia, 1937

### **Ondernemer**

Jan Esser heeft een buitengewoon handelsinstinct. Zijn hele leven is hij bezig met aan- en verkoop van onroerend goed. Naast de Franse kastelen La Grillère en La Rocquereyne koopt hij onder andere een casino in Zandvoort en panden aan de Heren- en Prinsengracht in Amsterdam. Hij verwerft vastgoed in de Provence en Monaco, moerasgebieden in de Camarque, bossen in île-de-France en boerderijen in het departement Tarn. In maart 1930 wordt Jan eigenaar van het destijds prestigieuze Maashotel in Rotterdam. Ondanks al dat bezit blijft hij heel zuinig leven. In 1939 vertrekt Jan met zijn zoon Maarten naar New York. Daar verliest hij zijn volledige fortuin op Wall Street. Vader en zoon leven vervolgens in een bestelbus, terwijl Jan hier en daar operaties uitvoert. Uiteindelijk eindigen ze in een kraakpand in Chicago.

Op 3 augustus 1946 sterft Jan Esser op de stoep van dit pand, in het bijzijn van Maarten.

### **Foto: Jan en Maarten**

Bijschrift: Jan Esser met zijn zoon Maarten in Chicago, 1942